

УДК 35.071

М. В. Вишиванюк,
к. е. н., Голова Івано-Франківської обласної ради

ОБГРУНТУВАННЯ КОНЦЕПТУАЛЬНИХ ПОЛОЖЕНЬ СТРАТЕГІЧНОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНІВ

У статті досліджено концептуальні положення стратегічного розвитку регіонів, визначені принципи сталого розвитку та основні фактори.

In the article the conceptual strategic regional development, the principles of sustainable development and the main factors.

Ключові слова: стратегічне планування, соціально-економічний розвиток, прогнозування, оперативне планування, фактори стійкого розвитку.

Key words: strategic planning, social and economic development, forecasting, operational planning, factors of sustainable development.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК З ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ТА ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Стратегічне планування як розробка довгострокових напрямів розвитку не тільки підприємств, а й країни та її регіонів стає найважливішим методологічним прийомом аналізу та прийняття рішень в реальних ринкових умовах. При цьому стратегічне управління і стратегічне планування як за кордоном, так і в нашій країні найбільше розроблене для макро- і мікрорівнів економіки, в той час як теоретичний аспект стратегічного планування та управління на регіональному (мезо-) рівні (особливо в нашій країні) опрацьовано значно менше і, отже, його застосування на практиці поки об'єктивно ускладнене. Стратегічне планування і стратегічне управління, в тому числі і в розрізі регіонів — порівняно молода категорія.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ, У ЯКИХ ЗАПОЧАТКОВАНО ВИРІШЕННЯ ПРОБЛЕМИ

Вивченню та узагальненню проблем стратегічного планування регіонів присвячені фундаментальні дослідження українських вчених-регіоналістів. Результати досліджень з даних питань певною мірою розкрито в наукових працях як вітчизняних, так і зарубіжних вчених. Найбільш відомими є роботи Є.М. Ахромкіна, В.Б. Авер'янова, О.С. Єфремова, А.Ф. Мельник та інших дослідників. Структурні зрушення і трансформаційні процеси у регіональних господарських системах досліджувались у працях В.Є. Реутова, З.С. Варналія, А.І. Мокія, О.Ф. Новикової, В.І. Чужикова, Н.М. Жилияєвої, М.П. Горина та ін.

ЦІЛІ СТАТТІ

Мета статті — полягає в обґрунтуванні концептуальних положень стратегічного розвитку регіону в трансформаційний період шляхом розробки практичних рекомендацій щодо підвищення ефективності його управління для забезпечення оптимального та збалансованого сталого розвитку.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ З ПОВНИМ ОБГРУНТУВАННЯМ ОТРИМАНИХ НАУКОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ

Дослідження можливостей поєднання положень стратегічного розвитку регіонів з принципами та положеннями концепції сталого розвитку починається з аналізу основних понять стратегічного розвитку.

Категорія “стратегія розвитку соціально-економічного об'єкта” синтезує наукові уявлення про цілі розвитку, можливості вибору шляхів їх досягнення з безлічі існуючих альтернатив, механізмів реалізації прийнятих рішень. Стратегія — це бачення і вибір майбутнього в середньостроковій або довгостроковій перспективі, на кінець якої визначаються генеральні цілі та завдання стратегічного розвитку соціально-економічного об'єкта, напрями діяльності з їх реалізації відповідно до наявних і з залученням фінансових, інвестиційних, природних, виробничих, трудових ресурсів [2]. При цьому основне призначення стратегій розвитку полягає в тому, щоб націлювати на стійкість і підвищення якості життя. В сучасних умовах ні екстенсивне зростання, ні інерційний розвиток нікого не можуть влаштувати. Економічне зростання перетворюється на розвиток тільки тоді, коли воно покращує соціальні умови життя і праці, спирається на прогрес науки і техніки та вкладення в людсь-

Таблиця 1. Відмінності стратегічного і оперативного управління регіоном

Відмінна ознака	Оперативне управління	Стратегічне управління
Основна мета	Виробництво товарів і послуг	Виконання в довгостроковій перспективі
Спосіб досягнення цілі	Ефективне використання внутрішніх ресурсів	Пошук нових можливостей в конкурентній боротьбі, адаптація до змін в оточенні
Важливість фактора часу	Орієнтація на короткострокову і середньострокову перспективу	Орієнтація на довгострокову перспективу
Роль людського фактора	Людські ресурси - один з видів ресурсів, виконавець робіт	Людські ресурси - основа, джерело благополуччя
Критерії ефективності	Прибутковість і раціональність використання виробничого потенціалу	Гнучкість і готовність до змін

кий капітал, яке не тільки не руйнує середовище проживання, але і знижує навантаження на природу, і супроводжується модернізацією управлінських систем. Тому при аналізі економічних стратегій необхідно оцінювати те, наскільки органічно поєднуються в них, власне, економічне і фінансове, а також соціальне, інноваційне, екологічне та управлінське вимірювання. У свою чергу, концепція стратегії є системою поглядів на причини та сутність стратегічного розвитку соціально-економічного об'єкта як дуже складної соціально-економічної системи, що реагує на можливості, загрози і вимоги його зовнішнього середовища відповідно до наявних та потенційних ресурсів розвитку. Під розвитком розуміється ускладнення і вдосконалення об'єкта розробки стратегії як системи та її базисних підсистем — управління та самоврядування, фінансово-економічної підсистеми, будівельної підсистеми і житлово-комунального господарства, енергетики, транспорту, зв'язку, власне, населення і комплексу, що забезпечує демографічні, гуманітарні, охорони здоров'я, правоохоронні та інші умови його існування [4].

Стратегічне управління — це таке управління, яке спирається на людський потенціал як основу життєдіяльності регіону, орієнтує виробничу діяльність на запити споживачів, гнучко реагує і проводить своєчасні зміни в системі, які відповідають викликам з боку оточення і дозволяють домагатися конкурентних переваг, що в сукупності дає можливість суб'єкту виживати в довгостроковій перспективі, досягаючи при цьому своїх цілей. Крім того, під стратегічним управлінням часто розуміють процес розробки та реалізації комплексу дій, що ведуть до підвищення рівня результативності діяльності суб'єкта (фірми, регіону, країни) над рівнем конкурентів у довгостроковому періоді.

В якості основних точок застосування стратегічного управління найчастіше виступають: 1) проблеми, які прямо пов'язані з генеральними цілями діяльності регіону; 2) проблеми і рішення, пов'язані з яким-небудь елементом регіональної організації, якщо цей елемент необхідний для досягнення цілей, але в даний час відсутній або є в недостатньому обсязі; 3) проблеми, пов'язані із зовнішніми факторами, що впливають на життєдіяльність регіону, особливо якщо вони є неконтрольованими. При цьому врахування зовнішніх факторів при розробці та прийнятті стратегії є життєво необхідним, оскільки проблеми при реалізації стратегічного управління найчастіше виникають внаслідок численних неврахованих або неконтрольованих зовнішніх чинників.

На регіональному рівні концептуальні установки з розробки стратегій в основному базуються на моделі "регіон — квазікорпорації", тобто за аналогією з великою компанією орієнтовані на генерування безлічі центрів прибутку і враховують інтереси населення даної території [5].

В Україні стратегічне планування почало формуватися як інститут управління з кінця 1990-х років, причому в умовах прикордонного стану порядку і хаосу, складної взаємодії старого і нового, пошуку нетрадиційних для нашої країни методів і підходів для вирішення протиріч [6]. У вітчизняній літературі сформувався безліч визначень територіального стратегічного планування. Стратегічне планування в територіальному вимірі орієнтується переважно на регіональний і локальний рівні, оскільки територіальні спільноти являють собою певні економіко-культурні, історичні та просторово-географічні цілісності з загальними структурними зв'язками і відносинами, а в реалізації стратегічних цілей і завдань вирішальна роль належить місцевим органам влади.

Сьогодні в Україні як на державному рівні, так і на місцях все більше поширюється розуміння того, що ретельне формулювання і успішна реалізація стратегії розвитку регіонів приносить значний ефект хоча б в силу того, що органи влади і господарюючі суб'єкти, політики, інші орієнтовані на досягнення сукупності загальних цілей, змушені враховувати велику кількість суперечливих зовнішніх і внутрішніх чинників, прямих і зворотних зв'язків і відносин, що визначають конкурентні можливості території, проводити позиціонування регіону в системі національної і світової економіки, виявляти зони активного економічного зростання, шукати і обґрунтовувати дії, які слід вживати як відповідь на виклики зовнішнього середовища, на необхідність створення сприятливих регіональних умов для ведення бізнесу і життя населення [3].

Що стосується основних відмінностей стратегічного управління регіоном від поточного (оперативного) управління, то коротко їх можна сформулювати наступним чином (табл. 1).

Нарешті, потрібно враховувати вимогу, що регіональні та локальні стратегії повинні бути пов'язані з різними державними цільовими програмами, затвердженими і підпорядкованими єдиній стратегії розвитку України як соціальної держави, що спирається на високотехнологічну та конкурентоспроможну економіку. Поєднання регіональних стратегій з пріоритетними національними проектами, загальнодержавними транспортними та енергетичними стратегіями та іншими; стратегічними документами по галузевим і функціональним блокам сприятиме активізації

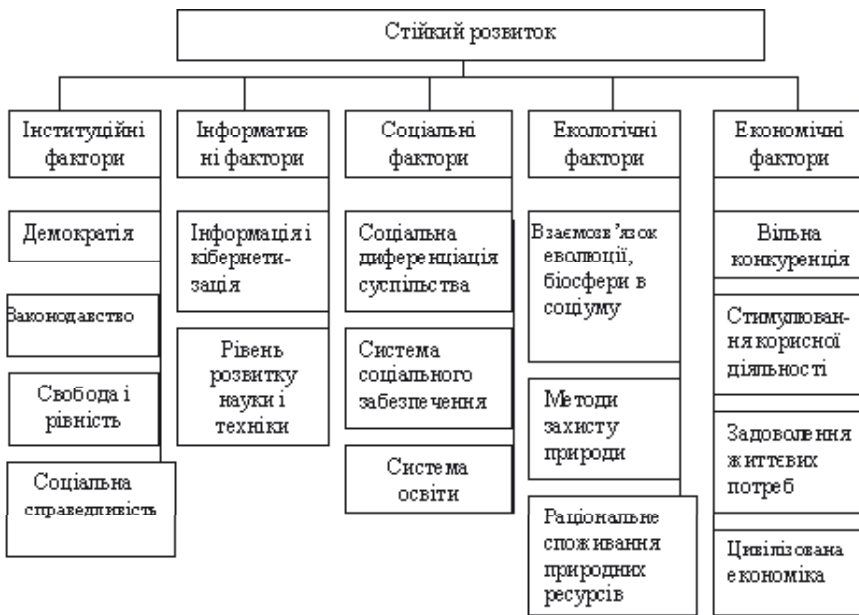

Рис. 1. Модель соціально-економічного розвитку регіону

інтеграційних процесів, досягненню прийнятної рівня життя на території окремих регіонів і країни в цілому, розширення можливостей участі регіонів і держави в глобальних процесах [7].

Стратегічне управління є досить складним процесом, що пов'язаний наявністю у стратегічних рішень цілого ряду відмінних особливостей. Не перераховуючи всі з них, назвемо лише основні: інноваційний характер; чітка спрямованість на перспективні цілі і можливості; складність формування за умови, що безліч стратегічних альтернатив не визначено; суб'єктивність оцінки; високий ступінь ризику і незворотність прийнятих рішень.

У цілому ж, потрібно відзначити, що для реального здійснення інтегрального підходу, що об'єднує тріаду "природа — населення — господарство", все більш важливим стає регіональний аспект, який відображає стан і перетворення територіальних поєднань природних ресурсів і умов, населення, виробництва [5].

Побудову моделі сталого соціально-економічного розвитку регіону слід почати з виявлення та фіксації основних закономірностей сталого розвитку. Раніше зарубіжними дослідженнями (А.Бартлетт) було встановлено, що збільшення чисельності населення, а також підвищення швидкості споживання ресурсів є нестійким, тому все важче і проблематичніше привести суспільство до стану стійкості.

Також А.Бартлеттом була виявлена зворотна залежність між середнім рівнем життя населення і потенційною ємністю території (під останньою розуміється чисельність населення, при якій воно стійко існує на певній території) [4]. Час, який потрібен для плавного переходу території до стійкості, збільшується пропорційно середній швидкості споживання природних ресурсів на душу населення і збільшення чисельності населення.

Що стосується проблем, що мають екологічний характер, то вони не можуть бути вирішені шляхом зростання швидкості споживання ресурсів. Буде надто пізно думати про стійкість, коли брак ресурсів і перенаселеність стануть явними. До цього часу

потенційні можливості екологічної сфери до самовідновлення будуть вже вичерпані. Стабільний розвиток, звичайно ж, є необхідною умовою для сталого розвитку, але при цьому не є достатнім. Стійкість проявляється в здатності зберігати різні властивості і характеристики протягом певного часу, протистояти при цьому зовнішнім впливам, пристосовуючись до них, не змінюючи своїх властивостей. Передбачається створення таких умов, які враховували б вплив всіх зовнішніх чинників, і досягнення системою такого стійкого стану, при якому вона не переходила б уже в інші стани [6].

Таким чином, можна сформулювати основні принципи сталого розвитку, які повинні, бути враховані (і включені) в стратегії розвитку українських регіонів:

- 1) населення регіону має право на життя у сприятливому і чистому екологічному навколишньому середовищі, що є гарантом забезпечення здоров'я;
- 2) соціально-економічний розвиток території має бути націлений на поліпшення та вдосконалення якості життя населення регіону (поліпшення здоров'я, отримання необхідної освіти, збільшення тривалості життя і т.д.);
- 3) раціональне використання природних ресурсів з метою задоволення основних життєвих потреб як сучасного населення території, так і майбутніх поколінь, що має на меті:
 - невиснажливе використання поновлюваних ресурсів;
 - максимально можливе зменшення споживання не відновлюваних ресурсів і розширене використання вторинних ресурсів;
 - безпечна утилізація, знешкодження та захоронення відходів, розробка для цих цілей відповідних технологій [3];
- 4) забезпечення збереження природного середовища регіону як невід'ємної частини сталого розвитку та без відриву від нього;
- 5) відмова від використання небезпечних з екологічної точки зору і нераціональних в економічному плані моделей споживання ресурсів і виробництва продукції, удосконалення структури особистого споживання;
- 6) значне поглиблення взаємозв'язку екології та економіки в рамках певної території, формування економічної системи розвитку екологічно орієнтованого регіону, яка забезпечить взаємодію біологічної сфери та людської життєдіяльності;
- 7) широке застосування принципу обережності з метою попередження погіршення стану природного середовища території, прийняття превентивних заходів щодо недопущення катастроф в екологічному плані;
- 8) викорінення злиднів, бідності, зниження майнової та матеріальної нерівності, згладжування рівнів життя населення всередині регіону;

9) поширення і підтримка екологічного світогляду, переорієнтування систем виховання, навчання і освіти, впровадження і розширення нових моральних цінностей, покликаних підняти інтелектуально-духовні цінності над матеріально-речовими [2].

Ефективне дотримання цих принципів, а також успішна реалізація стратегічного управління регіоном на їх основі можуть бути досягнуті тільки за умови формування адекватної цим вимоги моделі соціально-економічного розвитку регіону. Крім того, побудова такої моделі об'єктивно вимагає врахування як загальних сучасних тенденцій розвитку людства в цілому, так і врахування специфічних приватних особливостей функціонування окремих регіонів і країн.

Аналіз концепції та принципів сталого розвитку, розгляд регіонального аспекту даних питань, виявлення закономірностей сталого розвитку, вивчення існуючого досвіду соціально-економічного розвитку вітчизняних і зарубіжних регіонів, а також виявлення сучасних тенденцій розвитку показали істотне розширення комплексу факторів, умов, показників, що впливають на розвиток регіональних систем в даний час, дозволили зробити висновок, що з існуючих зарубіжних стратегій розвитку (в тому числі Лісабонська стратегія) трифакторна модель не відповідає тенденціям і умовам розвитку, будучи спрощеною. Тому краще застосовувати п'ятифакторну модель сталого розвитку регіону, що включає, крім економічних, соціальних та екологічних факторів, також інституційні та інформаційні чинники (рис. 1).

Необхідність включення в модель інформаційного та інституційного факторів зумовлена тим, що, як показав аналіз зарубіжного досвіду реалізації стратегій сталого розвитку, зокрема Лісабонської стратегії та Європи 2020, численні невдачі та проблеми реалізації цієї та аналогічної їй стратегії зумовлені недостатнім рівнем розвитку інституційної структури, її невідповідності вимогам і завданням сталого розвитку, слабкою скоординованістю дій органів влади та управління щодо реалізації стратегії на окремих територіях, розпливчатістю цілей і показників оцінки досягнення цілей. Крім цього, в сучасних умовах різко зросла роль інформаційних факторів, без яких нині не можливе успішне досягнення цілей розвитку. В результаті створення телекомунікаційних та інформаційних мереж, що виходять за рамки окремих регіонів, країн, і вдосконалення міжнародної транспортної інфраструктури зменшується так звана економічна відстань між цими регіонами. Світове господарство стало являти собою єдине ціле, завдяки глобалізації перетворилося в компактний геоекономічний простір [7]. Таким чином, в даний час особлива роль відводиться двом ключовим факторам управління соціально-економічними процесами: інституційному та інформаційному. Зокрема, за інституційної сферою закріплюються такі завдання, як координація дій державних і громадських структур в забезпеченні ноосферного розвитку суспільства та активного впровадження принципів сталого розвитку, розвиток демократії, конституційної влади, правової держави, справді громадянського суспільства, поширення на практиці принципів соціальної справедливості (гідна плата за працю, суворе дотримання прав люди-

ни), впровадження системи розумного законодавства і оподаткування та ін. А за інформаційною сферою — підвищення рівня розвитку науки, техніки та їх втілення на практиці; масове застосування електронних засобів у пропаганді успіхів стратегії сталого розвитку, в критиці фактів її недооцінки; подолання відставання свідомості від буття, розвиток у людей здатності наукового передбачення, висунення на пріоритетне місце інформаційних ресурсів перед речовинно-енергетичними і т.д.

ВИСНОВКИ

Таким чином, при побудові моделі слід враховувати, що українські регіони являють собою складну багаторівневу структуру, яка володіє своєю внутрішньою динамікою, але в теж час є важливою складовою національної економіки. Для українських регіонів характерна наявність великої кількості різноманітних зв'язків, поєднання економічного, соціального, екологічного, інформаційного та інших елементів, циркуляція великих фінансових матеріальних та інформаційних потоків.

При цьому потрібно відзначити, що в основі передбачуваної моделі лежить об'єктивна вимога інноваційного розвитку, а всі елементи моделі та управлінські рішення мають базуватися на показниках інноваційного розвитку. Однак, і стратегічне управління в цілому, і розробка стратегій соціально-економічного розвитку регіонів не можливі без наявної системи якісних і кількісних показників оцінки реалізації стратегії та механізму її моніторингу. Тому важливим моментом стратегії є встановлення критеріїв, які дозволили б визначити наявність стабільності, стійкості системи, виявити значення порогових, кризових станів. При цьому необхідне використання таких показників, які охарактеризували б фундаментальну зміну якості життя людей, а не оцінку економічних досягнень з показниками кількісного зростання.

Література:

1. Про концепцію вдосконалення системи прогностичних і програмних документів з питань соціально-економічного розвитку України: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 4 жовтня 2006 року №504-р. // Вісник державної служби України. — 2006. — № 12. — Ст. 201.
2. Державне управління: плани і проекти економічного розвитку: [монографія] / О.С. Власюк, Т.В. Дерюгіна, І.В. Запат ріна та ін.; [за заг. ред. І. В. Запатріної, О.Ю. Кучеренка]. — К.: ВІП, 2006. — 623.
3. Ахромкин Е.М. Инновационный механизм управления экономическими ресурсами региона: [монография] / Е.М. Ахромкин. — Луганск: Изд-во "Ноулидж", 2010. — 376 с.
4. Місцевий економічний розвиток: моделі для успіху / За ред. М. Дацишина. — К.: "Інститут Реформ", 2003. — 41 с.
5. Пуліпповський В.Ю. Економіко-правові питання розвитку державної служби і служби в органах місцевого самоврядування / В.Ю. Пуліпповський // Зб. наук. пр. УАДУ. — К., 2007. — Вип. 2. — Ч. 3. — С. 146—151.
6. Стельмащук А.М. Державне регулювання економіки: навчальний посібник / А.М. Стельмащук. — Тернопіль: Астон, 2001. — 362 с.